

Ritter Noémi¹

Mohamed Murszi és az egyiptomi rendszerváltoztatási kísérlet kudarca

2019. június 17-én bírósági meghallgatása közben rosszul lett, majd meghalt Mohamed Murszi, korábbi egyiptomi elnök, aki 2013 óta volt börtönben – többszörös bírósági eljárás folyt ellene, halála előtt pedig éppen kémkedés vádjával állt a törvényszék előtt.² Mohamed Murszi 2012–2013-ban, alig egy évig töltötte be Egyiptom elnöki posztját, hatalomra kerülésével és bukásával mégis beírta magát Egyiptom történelmébe azzal, hogy az iszlám színezetű demokratikus Egyiptom megteremtésének ígéretével indult a választásokon, és Egyiptom első demokratikus úton megválasztott elnöke lett. Beiktatását követő döntései nyomán egy központosított, iszlamista rendszer kiépítése körvonalazódott, ami az elnöki székből történő elmozdításához, bebörtönzéséhez és az egyiptomi, kezdetben demokratikus rendszerváltoztatási kísérlet bukásához vezetett. Az elemzés összegzi a Hoszni Mubárak leváltását követő, 2011-es egyiptomi átmeneti időszak főbb eseményeit és Mohamed Murszi kormányzásának egy évét, valamint vizsgálja a politikai kudarc okait. A bukás nem kizárólag Murszi hibás helyzetfelismeréseinek és politikai döntéseinek eredménye volt, a tragikus végkifejlethez hozzájárultak az egyiptomi politikai rendszer sajátosságai és a Muzulmán Testvérek politikai, szervezeti és ideológiai rugalmatlansága is.

Kulcsszavak: Egyiptom, Muszlim Testvérek, Mohamed Murszi, iszlám demokrácia, Fegyveres Erők Legfelsőbb Tanácsa, arab tavasz

Ritter Noémi: Mohamed Morsi and the Failure of the Attempt of Regime Change in Egypt

On June 17, 2019 former Egyptian President Mohamed Morsi, who was imprisoned since 2013, got sick during his court hearing and soon passed away – he was the subject of multiple court proceedings, and was on charges of espionage just before his death. Mohamed Morsi held Egypt's presidency for barely a year in 2012–2013, but his rise to power and then his fall earned him a distinguished place the history of Egypt, as he ran on elections with the promise of introducing Islamic democracy and became the first democratically elected president of the country. The decisions after his inauguration outlined the establishment of a centralised Islamist regime, which led to his removal, then to his imprisonment and to the failure of Egypt's initially democratic regime change attempt. This analysis summarises the main events of the Egyptian transitional period after 2011, following the removal of former president Hosni Mubarak, and the year of Mohamed Morsi's rule, as well as the reasons for his political failure. His fall was not only the result of Morsi's misjudgment of the situation and his wrong political decisions, but the peculiarities of the Egyptian political system and the Muslim Brotherhood's political, organisational and ideological inflexibility also contributed to this tragic end.

¹ Ritter Noémi, a Nemzeti Közszerzői Egyetem, EJKK SVKI munkatársa, az NKE Hadtudományi Doktori Iskola doktorandusza, e-mail: ritter.noemi@uni-nke.hu

² *Egypt's former president Mohamed Morsi dies in court.* [online], 2019. 06. 17. Forrás: Al-Arabiya.com [2019. 06. 18.].

Keywords: *Egypt, Muslim Brotherhood, Mohamed Morsi, Islamic democracy, Supreme Council of the Armed Forces, Arab Spring*

Az átmenet nehézségei és Mohamed Murszi rövid elnöksége

2011-ben az egyiptomi tömegmegmozdulások következményeként lemondott a 30 évig hatalmon lévő Hoszni Mubárak elnök, ezzel egy rövid időre felvillant a rendszerváltoztatás lehetősége a Nílus menti országban. Mohamed Murszi hatalomra kerülése több szempontból is kivételes pillanat volt az Egyiptomi Arab Köztársaság történelmében, mivel az ország első és eddig egyetlen valóban demokratikus keretek között megválasztott vezetője foglalhatta el hivatalát. Az 1952-es katonai hatalomátvétel óta Egyiptomnak kizárólag katonai múlttal rendelkező elnökei voltak, ezt a hagyományt is megtörte a 2012-ben megválasztott új elnök, aki az első katonai múlttal nem rendelkező vezetője lett az országnak. Mindezek mellett Mohamed Murszi – a korábbi és jelenlegi kormányzat által évtizedekig illegalitásba kényszerített legfőbb ellenzéki mozgalom – a Muzulmán Testvérek egyiptomi szervezetéből kinövő Szabadság és Igazságosság Párt jelöltjeként lépett az államfői hivatalba. A helyzet adta kivételességén túl, Murszi elnökként nem tudott élni a változás adta lehetőséggel. Már az átmenet időszakában kiéleződő belpolitikai ellentétek idején láthatóvá vált, hogy a rövid távú politikai előnyserzésen túl nem volt olyan hosszú távú stratégiája sem a Muzulmán Testvéreknek, sem Murszinak, amely alapot teremthet egy működőképes új politikai berendezkedés felépítéséhez.

Mubárak bukása után a 6 hónaposra tervezett egyiptomi átmenet közel másfél évig elhúzódó időszakát az ideiglenes kormányzati szerepet betöltő Fegyveres Erők Legfelsőbb Tanácsa (FELT) és a Muzulmán Testvérek közötti hatalmi pozícióharc jellemezte. A modern Egyiptomot megteremtő politikai rendszerhez és politikai kultúrához, valamint a gazdasághoz is szervesen kötődő hadsereg nem szándékozott lemondani az előjogairól, a háttérből előlépve átvette az ország irányítását. A FELT ideiglenes kormányzati testületként feloszlatta a parlamentet, felfüggesztette az alkotmányt, majd meghatározta az átmenet menetrendjét.

A FELT 2011. február – 2012. június között született rendelkezéseivel saját pozícióját erősítette, amiben a politikai intézmények feletti befolyása is támogatta. Az átmenet politikai lépései megkérdőjelezték a valós demokratikus fordulatot, előrevetítve, hogy ténylegesen nem zajlik rendszerváltoztatás.

Az 1971 óta hatályban lévő alkotmány felfüggesztését követően az ideiglenes időszaknak keretet adó, módosított alaptörvény elfogadásáról 2012 márciusában népszavazás döntött. Azonban ez megszavazott formájában hatályba sem lépett, mert az elkapkodott kidolgozás miatt nem rendelkezett a FELT működésének legitimitásáról. A hiányosságot a FELT egy alkotmányos rendelettel küszöbölte ki.³ Az új alkotmány további módosításai már népszavazás nélkül léptek életbe. Az ideiglenes alaptörvény a FELT 19 tagú testületének, Mohamed Tantávi tábornok elnökletével széles jogköröket biztosított: a Nemzetvédelmi Tanácsnak nevezett testület törvényhozóként funkcionált, összehívhatta és feloszlathatta

³ Gazdik Gyula: *Fejezetek Egyiptom modernkori történetéből, 1805–2013*. Budapest, Dialóg Campus, 2017. 149.

a parlament két házát, kiírhatta és elhalaszthatta a választásokat, felhatalmazást adhatott államfői teendők ellátására, és kinevezhette a kormány tagjait. A dokumentum tartalmazta az átmenet lépéseit, ennek értelmében a törvényhozás két házának megválasztását követően, 6 hónapon belül a két ház együttes ülésén kellett megválasztani a 100 tagú alkotmányozó gyűlést, amely ezt követően 6 hónapon belül alkotmánytervezetet készített, amit 15 napon belül népszavazás hagyott jóvá.⁴ Kompromisszumos hajlandóságra utalt, hogy a pártalapításról szóló cikket úgy módosította, hogy az iszlamista csoportok is alapíthassanak politikai pártot. Az alkotmányozó gyűlés tagjainak jelöléséről azonban nem rendelkezett, ezzel nyitva hagyva a lehetőséget, hogy a FELT számára kedvezőtlen parlamenti túlsúly esetén is befolyásolni tudja az alkotmányozó gyűlés összetételét.

A parlamenti választásokat megelőző időszakban a Muzulmán Testvérek, valamint a Szabadság és Igazságosság Pártja is próbálták távol tartani maguktól az iszlamizációs törekvések látszatát, és együttműködőnek mutatkoztak. Ezt erősítette, hogy a választásokon a Demokratikus Szövetség elnevezésű pártkoalícióval indítottak közös listát, és bár szövetségeseik többségében iszlám színezetű pártok voltak, egy centralista és egy nasszerista párt is csatlakozott hozzájuk.⁵ A 2011. november – 2012. február között megtartott parlamenti választáson került sor az egyiptomi törvényhozás két házának megválasztására: az alsóház, vagyis a Népi Gyűlés tagjairól három fordulóban, míg a felsőház tagjairól két fordulóban szavaztak.⁶ A választáson 41 regisztrált párt indult, ebből 36 Mubárak megbuktatását követően jött létre. A pártok nagyszámú indulása és a gyors átmenet elsősorban a két jelentős politikai erőcentrumnak kedvezett, a Muzulmán Testvéreknek és a FELT támogatását élvező korábbi elitnek.⁷ A tömegmegmozdulásokat szervező ifjúsági erőkből épülő pártoknak nem volt elég idejük széles körű társadalmi ismertséget és támogatást szerezni, ahogy a konzervatívabb iszlamista pártoknak is hátrányt jelentett a gyors átmenet, amit pártszövetségek létrehozásával próbáltak kompenzálni. A már említett Demokratikus Szövetség mellett további három pártkoalíció alakult, a többségében szalafita csoportokat összefogó Iszlamista Szövetség, a liberális szerveződésekben az Egyiptomi Blokk, valamint a baloldali és középpártok összefogásából született szerveződés a Forradalom Folytatódik elnevezéssel. A forradalmat szervező fiatalokat tömörítő pártok az utóbbi két pártszövetségben vettek részt.

A parlamenti választások nagyarányú iszlamista győzelmet hoztak, az alsóházban a Szabadság és Igazságosság Párt vezette koalíció a szavazatok 47%-át nyerte el, míg a legnagyobb szalafita csoportosulás, az Iszlamista Szövetség élén a Fény pártja az alsóházi

⁴ Gazdik (2017) i. m. 149–150.

⁵ A Demokratikus Szövetségben részt vevő pártok: Szabadság és Igazságosság Pártja, Iszlamista Munkás Párt, Egyiptomi Arab Szocialista Párt, Reform és Megújulás Párt, Holnap Forradalma Párt (*Hizb Ghad el-Tavra*), Büszkeség Párt (*al-Karama*). Forrás: *Map of Egyptian Political Parties*. [online], 2012. 01. 17. Forrás: europa.eu [2019. 06. 18.].

⁶ Az egyiptomi parlament 678 tagját választották a 2011–2012-es parlamenti választások alkalmával. A kétkamarás parlament alsó házában, a Népi Gyűlésnek 498 tagjára három fordulóban szavaztak, minden fordulóban 9 kormányzóságban zajlottak a választások. A parlament felsőháza, a Súra Tanács 180 tagjáról két fordulóban szavaztak. A választott tagok mellett az alsóházba 10 tagot, a felsőházba 90 tagot az elnök, illetve az elnöki jogkörrel felruházott szervezet jelöl ki. Lásd bővebben: *Final Report of the Carter Center Mission to Witness the 2011–2012 Parliamentary Election in Egypt*. [online], Forrás: cartercenter.org [2019. 06. 18.].

⁷ *Map of Egyptian Political Parties*. (2012) i. m.

parlamenti helyek 25%-át szerezte meg.⁸ 2012. februárban befejeződött az egyiptomi parlament felsőházának, a Súra Tanács tagjainak megválasztása is, és ezzel tovább növekedett a Muzulmán Testvérek pártjának és szövetségeseinek parlamenti befolyása, ugyanis a felsőházi képviselői helyek 58%-át szerezték meg.⁹ Az egyiptomi törvényhozásban megjelenő iszlamista túlsúly azt is jelentette, hogy az alkotmányozás folyamatában is az iszlamista dominancia érvényesült.

A hadseregnek szembesülnie kellett azzal, hogy taktikai hibát követett el azzal, hogy az alkotmányozás nem az első sarokpontja volt az átmenetnek, ezért ezt a hibát az intézményi és törvényhozói befolyásával próbálta kijavítani. A Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság a választásokat követően alkotmányellenesnek minősítette a választási törvényt, arra hivatkozva, hogy az sérti az alkotmányos egyenlőség elvét. A megválasztott parlament felfüggesztéséről 2012 júniusában a Legfelsőbb Alkotmánybíróság döntött. Az iszlamista többségű parlament felfüggesztése körüli viták közben a Szabadság és Igazságosság Pártja bejelentette, hogy korábbi ígéretével ellentétben mégis állít jelöltet az elnökválasztáson. Mindennek ellensúlyozására az egyiptomi iszlamizáció féken tartására hivatkozva a FELT közzétette az alkotmány feletti elveket, vagyis azokat a kitételeket, amelyek az új, még meg sem írt alkotmányon felül is érvényesek. A civil állam megteremtésének hangoztatása mellett ez a dokumentum gyakorlatilag a FELT alkotmányos bebetonozását is tartalmazta: biztosította befolyásos szerepét a Nemzetvédelmi Tanácson keresztül, ugyanis a testület hatáskörébe sorolt minden olyan ügyet, amely az ország védelmével és biztonságával kapcsolatos; a védelmi költségvetés elfogadása is e testület jogkörébe tartozott; valamint minden olyan törvényt, amely a fegyveres erőkkel és a honvédelemmel kapcsolatos, jóvá kellett hagynia.¹⁰ A fegyveres erőket az alkotmányos rend védelmezőjeként nevesítette.

Erre a lépésre azután került, sor, hogy lezajlott az egyiptomi elnökválasztás első fordulója, ahol a Muzulmán Testvérek jelöltje, Mohamed Murszi, és a hadsereg támogatását élvező korábbi miniszterelnök, Ahmed Safik maradt versenyben a második fordulóban.¹¹ Murszi elnök közel 4%-os különbséggel (körülbelül 880 ezer szavazat) nyerte meg az elnökválasztást, vagyis 13,2 millió szavazatot szerzett, míg ellenfele Ahmed Safik 12,3 milliót.¹² Az átmenet a parlament feloszlása miatt nem a tervezett ütemben zajlott, az egyre erősödő politikai szembenállás és társadalmi megosztottság, az erőszakba torkolló országos tüntetések, az egyre mélyülő gazdasági problémák nem a gyors konszolidáció irányába mutattak.

Mohamed Murszi a beiktatását követően a parlament működésének felfüggesztését hatályon kívül helyezte, azonban ezt a rendelkezését a Legfelsőbb Alkotmánybíróság semmisnek ítélte. 2012 augusztusában megkezdte a titkosszolgálatok és rendvédelmi szervek átszervezését. Tantávi tábornoknak alelnöki posztot ajánlott, aki ezt visszautasította, majd Murszi nyugdíjazta őt, de felkérte tanácsadónak. A vezérkari főnököt, a három haderőnem

⁸ Gazdik (2017) i. m. 172.

⁹ Gazdik (2017) i. m. 175.

¹⁰ Tamir Moustafa: *Drafting Egypt's Constitution: Can a New Legal Framework Revive a Flawed Transition?* [online], 2012. 03. Forrás: constitutionnet.com [2019. 06. 18.].

¹¹ Ahmed Safik Mubarak elnökségének idején (2002–2011) miniszteri tisztséget töltött be, majd 2011-ben Egyiptom miniszterelnöke volt.

¹² Lásd bővebben: *Presidential Election in Egypt – Final Report, May-June 2012.* [online], 2012. 06. Forrás: cartercenter.org [2019. 06. 18.].

parancsnokait, valamint a hírszerzés vezetőjét is nyugdíjazással távolította el a posztról. Az igazságszolgáltatás területén leváltotta a legfőbb ügyészt. A kormány tagjainak kijelölésekor a védelmi és hadiipari miniszteri posztra Abdel Fattáh esz-Sziszit jelölte.

A 2012 novemberében az elnök által kiadott alkotmányos deklaráció egyértelműen azt jelezte, hogy Murszi a teljes hatalomkoncentráció irányába mozdul el. A deklaráció minden, 2012. június 30-a után született elnöki rendeletet kötelező érvényűvé tett, és megátadhatatlannak nyilvánított. A rendelkezés lehetővé tette, hogy az elnök minden szükséges intézkedést megtegyen, amennyiben úgy ítéli, hogy a forradalmat vagy a nemzeti egységet fenyegetik, vagyis korlátlan hatalommal ruházta fel az elnököt.¹³ Ez a diktatórikus lépés országos tüntetésekhez vezetett, a rendvédelmi erők erőszakos fellépésének számos áldozata is volt. Végül Murszi visszavonta a deklarációt.

Eközben az alkotmányozás folyamata is társadalmi elégedetlenséghez vezetett. Az alkotmányozó gyűlésen belüli kompromisszumképtelenség a szekuláris csoportok távolmaradásához vezetett, a születő tervezet nem széles körű konszenzuson nyugodott. A kisebbségi csoportok védelmét, a nemek közötti egyenlőséget, a sajtószabadság védelmét nem biztosították megfelelő alkotmányos garanciák. Az új alkotmányról 2012 decemberében tartottak népszavazást, ahol ugyan elfogadták az új alaptörvényt, de az alacsony részvétel (32,86%) a társadalmi kiábrándultságot tükrözte.¹⁴ A Murszi megválasztásakor meghirdetett 100 napos programból szinte semmi nem valósult meg.¹⁵ A közbiztonság javítása helyett tömegek tüntettek az utcákon, a kenyér és a benzin árának konszolidációja helyett az ország a gazdasági összeomlás szélére került. 2012 novemberében megkötötték ugyan a szerződést a Nemzetközi Valutaalappal, de a belső feszültségek miatt a hitel folyósítása nem kezdődött meg.¹⁶ Az elégedetlenség és a megosztottság egyre nőtt a társadalomban, és a forradalomban is aktív szerepet vállaló fiatalok egy csoportja létrehozta a Tamarrod (Lázadj!) mozgalmat, amely aláírásgyűjtésbe kezdett egy előrehozott elnökválasztás megtartásához, amit közel 22 millióan írtak alá. Murszi társadalmi támogatottsága láthatóan visszaesett, és 2013 januárjától állandósultak az elnökellenes tüntetések. Ekkor a hadsereg nyomására hajlott volna rá, hogy tárgyalásokba kezdjen az ellenzékiekkel, ígéretet tett egy új független, minden politikai erőt magában foglaló alkotmányozó bizottság felállítására, de nem egyezett bele az előrehozott elnökválasztásba. A hadsereg végül ultimátumot adott az elnöknek,¹⁷ majd 2013. július 3-án, a határidő lejártát követően elmozdították a hivatalából. Az átgondolatlan és elkapkodott politikai lépések magyarázzák Mohamed Murszi szerepét a rendszerváltoztatás kudarcában, azonban ehhez az elnök személyes felelőssége mellett más tényezők is hozzájárultak.

¹³ Hafez Ghanem: *Egypt's Difficult Transition: Options for the International Community*. [online], 2016. 07. Forrás: brooking.edu [2019. 06. 18.].

¹⁴ Lásd bővebben: *Egypt: December 2012 Constitutional referendum results*. [online], 2012. 12. 22. Forrás: eisa.org.za [2019. 06. 18.].

¹⁵ Murszi politikai programja a Reneszánsz projekt megvalósítása volt, aminek fókuszában elsősorban a gazdaság élénkítése állt, külföldi tőke bevonásával. Hivatalba lépésekor súlyos társadalmi és gazdasági problémákkal kellett megküzdenie, erre dolgozta ki a 100 napos programot. Erről bővebben lásd: *The 100-Day Program and the „MorsiMeter”: Egyptian Discourse on the Social Networks*. [online], 2012. 10. 24. Forrás: inss.gov.br [2019. 06. 18.].

¹⁶ *IMF Reaches Staff-Level Agreement with Egypt on a US\$4.8 Billion Stand-By Arrangement*. [online], 2012. 11. 20. Forrás: imf.org [2019. 06. 18.].

¹⁷ *Egypt's Morsi: The Final Hours*. [online], 2019. 03. 19. Forrás: aljazeera.com [2019. 06. 18.].

Az állam és a Muzulmán Testvérek kapcsolata

Az egész rendszerváltoztatási kísérletet meghatározta az egyiptomi állam, a hozzá szorosan kötődő hadsereg és a Muzulmán Testvérek szervezete között évtizedek óta fennálló ellentét. Két olyan erőcentrumnak kellett volna együttműködni a sikeres átmenethez, amelyek eddig egymással éles ellentétben határozták meg önmagukat. Az 1954-ben létrejött egyiptomi állami berendezkedés modern nyugati típusú intézményrendszer kereteiben működik, a nasszeri állam a nacionalizmus és szocializmus kevert ideológiájára épült. A Muzulmán Testvérek szervezete 1928-as megalakulásakor a nyugati befolyás és nyugati típusú modernizáció alternatívájaként az iszlám gyökerekhez való visszatérést hirdette, egy iszlám jogra épülő állam és társadalom megteremtése volt a célja. Nasszer és a Szabad Tisztek, a mozgalom társadalmi támogatottságára tekintettel kezdetben együttműködtek a szervezettel, hiszen közös érdek volt az idegen hatalom és az azt kiszolgáló uralkodó eltávolítása, de a vallás politikai szerepéből fakadó nézetkülönbségek miatt a szervezet gyorsan szembekerült a független Egyiptomot megteremtő hadsereggel, majd az abból eredeztethető államszervezettel. A Nasszer elleni 1954-es merényletkísérlet miatt betiltották a Muzulmán Testvérek működését, majd 1966-ban a merénylet megszervezése miatt kivégezték a szervezet egyik fő ideológusát Szajjid Kutbot.¹⁸

Anvar Szádát elnök modernizációs törekvéseinek keretében megengedőbb volt az iszlamista szervezettel, bebörtönzött tagjai közül sokaknak amnesztiát adott, de továbbra is tiltott volt a szervezet működése. Az Izraellel kötött békemegállapodást követően egy a Muzulmán Testvérekhez köthető iszlamista csoport követte el a Szádát elnök halálát okozó merényletet 1981-ben.¹⁹ Ez felhatalmazást adott Szádát elnök utódjának, Hoszni Mubárák elnöknek a szükségállapot bevezetésére, ami Mubárák elnök három évtizedes regnálása alatt végig érvényben volt, megkönnyítve a politikai ellenfelekkel történő leszámolást.

A Muzulmán Testvérek tagjai elleni fellépéshez hozzájárult az is, hogy 2001 után Egyiptom az Amerikai Egyesült Államok szövetségeseként aktív szerepet vállalt a terrorizmus elleni küzdelemben, ami elsősorban az Egyiptom területén tevékenykedő iszlamista csoportokkal szembeni fellépésben mutatkozott meg. Továbbá az állami propagandának is szerves részét képezte az iszlám terrorizmus fenyegetésének hangoztatása, és terrorizmus vádjával vagy államellenes cselekményekre hivatkozva a szervezet számtalan tagja került börtönbe. A megalakulását követően terrorszervezetnek nyilvánított Muzulmán Testvérek az átmenet időszakára mérsékelt iszlamista szervezetté vált Egyiptomban, azonban a múltban elkövetett számtalan erőszakos cselekmény állami vezetők, intézmények, katonai létesítmények, valamint civilek és kisebbségi csoportok ellen, valós alapot teremtett arra, hogy az állam lehetséges biztonsági fenyegetésként hivatkozzon rá évtizedeken át. Ehhez

¹⁸ Szajjid Kutb (1906–1966) az iszlám egyik meghatározó ideológusa volt. A politikai iszlám tanait *Mérföldkövek* című művében írta meg. Az ebben megfogalmazott elveket máig számtalan radikális szafita terroristacsoport követi. Nézetei elutasítják a nyugati modernizációt, az Isten szuverenitását hirdeti, szerinte az ember alkotta törvények elveszik Isten szuverenitását, csak az isteni törvényeket követve jöhet létre egy valódi iszlám állam és társadalom. Művében megjelenik a dzsiháid erőszakos értelmezése az elnyomó rezsimekkel szembeni fellépés kapcsán.

¹⁹ Anvar Szádát elnököt 1981-ben a Jom kippuri háború évfordulóján tartott ünnepségen az Egyiptomi Iszlám Dzsiháid nevű szervezet tagjai lőtték le.

hozzájárul az is, hogy a Muzulmán Testvérek által teremtett ideológiai alapokra hivatkozva máig számtalan terroristaszervezet jön létre.

A szervezet ideológiájából eredeztethető erőszakos fellépés mellett azonban a 2000-es években nagyobb veszélyt jelentett az államra a Muzulmán Testvérek jelentős társadalmi támogatottsága, ami aktív szociális szerepvállalásukból fakadt. Ennek látható jele volt a 2005-ös egyiptomi parlamenti választás eredménye, amikor függetlenként induló jelöltjeik a parlament alsóházában a helyek 20%-át szerezték meg.²⁰ A Mubarak-kormányzat ezt követően, 2007 márciusában úgy módosította az alkotmányt, hogy megnehezítse a Muzulmán Testvérek bejutását a következő választásokon, és rendszerellenes szervezkedésre hivatkozva számos vezetőjüket bebörtönözték.²¹ A történelmi előzmények ismeretében az ellentét az állam és a Muzulmán Testvérek között ideológiailag és politikailag is feloldhatatlan volt, a két erő kölcsönös bizalmatlansága lehetetlenné tette a hatékony együttműködést a forradalmat követő időszakban. Kérdéses, hogy az együttműködés vagy a demokratikus átmenet valódi célként felmerült-e a felekben, tekintettel a történelmi szembenállásra és arra, hogy a demokratikus kormányzás gyakorlata mindvégig távol állt az egyiptomi politikai gyakorlattól az elmúlt 60 évben.

Az ideológiai és politikai ellentétek mellett a Muzulmán Testvérek nem jól mérték fel az állami intézményrendszer sajátosságaiból fakadó korlátokat. A több mint 60 éve fennálló rendszerben a hatalmi ágak szoros összefonódásban működtek, az állam és a politikai-katonai vezetők klientúrája jelentős gazdasági befolyásra tett szert. A hadsereg az államon belüli államként önálló gazdasági érdekeltségekkel rendelkezett. A politikai elit a társadalomtól elkülönülve létezett, a hatalom nem a társadalmi elfogadottságon nyugodott, hanem az államapparátus lojalitásán és az erőszakos szervezetek támogatásán. A 2011–2013 közötti időszakban lezajlott politikai játszmák elsődlegesen az intézményrendszer feletti kontroll megtartására vagy megszerzésére irányultak. A Muzulmán Testvérek nem ismerték fel azt, hogy nem tudják saját fegyverével legyőzni a rendszert, mert ehhez nem voltak meg a megfelelő eszközei; valamint fel kellett volna adni az ellenzéki attitűdöt a hadsereggel szemben, mert az erőszakos szervezetek támogatása nélkül nincs realitása egy stabil rendszer megteremtésének Egyiptomban – ahogy ez 2013-ra látóvá is vált.

A Muzulmán Testvérek társadalmi támogatottságukra alapozták a rendszerük legitimitását, azonban szélesebb társadalmi körökben nem törekedtek konszenzusra. Saját támogatóik támogatása csak a hatalomba jutáshoz volt elégséges, azonban nem jelentett olyan kapcsolatrendszert vagy gazdasági befolyást, amellyel stabilizálni tudták volna a megszerzett előnyt. Támogatói bázisának tömegét a vidéki szegényebb lakosság adta, azonban a 2011–2013 között egyre súlyosbodó gazdasági nehézségek miatt számolni lehetett azzal, hogy jelentős gazdasági változások nélkül hosszú távon nem tudják megtartani a legitimitációjukat biztosító tömegbázist.²²

²⁰ Gazdik Gyula: Egyiptomi parlamenti választások: előzmények, eredmények, jövőbeni kérdőjelek. [online], *ZMNE SVKI Elemzések*, (2011), 1. 1–10. Forrás: svkk.uni-nke.hu [2019. 06. 18.].

²¹ James Traub: *Islamic Democrats?* [online], 2007. 04. 29. Forrás: nytimes.com [2019. 06. 18.].

²² Ashraf Al-Sherif: *The Egyptian Muslim Brotherhood's Failures*. [online], 2014. 06. Forrás: carnegieendowment.org [2019. 06. 18.].

Az intézményrendszer átalakításakor Murszi leváltotta a fegyveres erők, a titkosszolgálatok és a rendvédelmi szervek vezetőit, de ez nem volt elegendő ahhoz, hogy elnyerje ezen intézmények támogatását. Miközben az erőszakos szervezetek feletti ellenőrzés gyakorlása minden kormányzat működésének alapvető feltétele, az egyiptomi politikai rendszerben ez még markánsabban van jelen.²³ A Muzulmán Testvérek rövid kormányzása alatt tapasztalt rugalmatlanságot a szervezet struktúrájában, ideológiájában és politikai céljaiban is hordozza. A kompromisszumkészség hiánya miatt viszont nemcsak a rendszerváltoztatás, de a rezsimváltás lehetőségét is elvesztették.

A Muzulmán Testvérek politikai elképzeléseinek kiforrotlansága

Az 1990-es években a Muzulmán Testvérek fiatalabb reformista tagjai vetették fel, hogy egy mérsékeltbb és toleránsabb értelmezési keretben kellene újragondolni az iszlám politikai ideológiát és államszervezést, mert ezzel növelni tudná a mozgalom támogatóinak körét Egyiptom szekuláris és kormányzati köreiből. Felmerült az is, hogy a szervezet politikai szárnyát erősíteni kellene, de a szervezett politikai erőként való fellépés felé elmozdulást sem az egyiptomi politikai rendszer nem tette lehetővé, sem a szervezet konzervatív csoportjai nem támogatták, arra hivatkozva, hogy az iszlám nem támogatja a pártosodást.

A politikai koncepció alapjainak kimunkálására a 2000-es évekig kellett várni: 2004-ben a Muzulmán Testvérek fiatalabb generációja reformista csoportjának munkája nyomán született egy könyv (Iszlamista mozgalom és demokratikus átmenet: egyiptomi tapasztalatok az elmúlt negyed évszázadban), amely egy az iszlám elvekkel harmonizáló parlamenti demokrácia körvonalait fogalmazta meg és lefektette a mérsékelt iszlám kormányzás alapjait, egyben hozzájárult a 2005-ös parlamenti választás sikeréhez is.²⁴ A dokumentum nem volt nyilvános, de a szervezeten belül éles ellentéteket generált, mert domináltak benne a liberális elvek. Ez inkább egy nyitott demokrácia kereteinek kedvezett, míg a konzervatívok az irányított demokráciát érezték közelebb az iszlám elveihez.

A 2005-ös választáson a Muzulmán Testvérek független jelöltjei látványos sikert értek el, ami lendületet adott a mozgalom politikai aktivizmusának, legalábbis a szervezeten belül, mivel – ahogy azt már korábban említettem – a 2005-ös választást követően az egyiptomi kormányzat ismét erőteljesebben lépett fel a Muzulmán Testvérekkel szemben, és korlátozta amúgy is szűkös politikai mozgásterüket. 2007-ben a Muzulmán Testvérek vezetője, Mohamed Mahdi vitára bocsátotta a szervezeten belül a mozgalom első politikai programját.²⁵ Ez a cselekvési terv a 2005-ös kampányprogram módosított változatát jelentette meg, azonban bizonyos pontjain a konzervatív befolyás markánsabban érvényesült. Bruce K. Rutherford „iszlám alkotmányoknak” nevezi a 2007-es dokumentumot,²⁶ amelynek államszervezési elvei később a 2011-es pártprogramban is megjelennek. Az már az 1971-es egyiptomi alkotmányban is szerepelt, hogy az iszlám az államvallás, azonban ez a dokumentum

²³ *Egypt president Mohamed Morsi forces top generals to retire.* [online], 2012. 08. 12. Forrás: theguardian.com [2019. 06. 18.].

²⁴ Bruce K. Rutherford: *Egypt After Mubarak: Liberalism, Islam, and Democracy in the Arab World.* Princeton and Oxford, Princeton University Press, 2013. 164.

²⁵ Nathan J. Brown – Amr Hamzawy: *The Draft Party Platform of the Egyptian Muslim Brotherhood: Foray Into Political Integration or Retreat Into Old Position.* [online], 2008. 01. Forrás: carnegieendowment.org [2019. 06. 18.].

²⁶ Rutherford (2013) i. m. 164.

a sariát, az iszlám törvényeket a jog elsődleges forrásává teszi. Az iszlám jogból eredeztetett törvénykezés ellenérzéseket váltott ki a liberális muszlimokban és az Egyiptomban élő más vallású kisebbségek tagjaiban, így például a társadalom 10%-át kitevő kopt keresztényekben, mert az iszlám jog az élet minden területére kiterjedő útmutatással szolgáló előírásokat tartalmaz. A sarián alapuló – azaz Istentől származó – törvénykezés és az emberek által szabadon választott törvényhozás kapcsán a szervezeten belül is viták voltak: a Muzulmán Testvérek konzervatív vonulata kétségesnek találta, hogy az iszlám jog megfelelő értelmezése a parlamentben születő törvényekre megvalósítható egy választott (azaz nem az iszlám jogban jártas) testületen keresztül úgy, hogy az biztosan ne sértse az iszlám jogelveket.²⁷

A legélesebb visszhangokat a törvényhozás mellett egy vallástudósokból álló tanács felállításának javaslata váltotta ki, ami a saria és a választott parlament összeegyeztethetőségét próbálta megoldani. A dokumentum szerint az elismert vallástudósokból álló tanács javaslatait a törvényhozásnak figyelembe kell vennie, továbbá a vallási tanács kötelező érvényű állásfoglalásokat is tehet bizonyos területeken, ahol az iszlám jog egyértelműen nyilatkozik. Ezek a területek azonban nem voltak nevesítve, illetve a tanács vétőjoggal rendelkezett volna, amennyiben az általa vizsgált törvény az iszlám joggal nem harmonizál.²⁸ A teoretikusokból álló tanács létrehozása az Iráni Iszlám Köztársaságra emlékeztető iszlám berendezkedés látszata miatt váltott ki ellenérzéseket. Az állampolgárok egyenlőségét megkérdőjelező rendelkezések is voltak a tervezetben, amely szerint a nem muszlim állampolgárok nem tölthetnek be elnöki és miniszterelnöki posztot, illetve a nemek közötti egyenlőségnek mondott ellent, hogy a dokumentum szerint nők nem választhatók elnöknek. Nemzetközi téren is aggodalmat váltott ki az a pont, amely a korábban kötött nemzetközi szerződések felülvizsgálatának lehetőségére utalt, mert ez vonatkoztatható volt az Izraellel kötött békeszerződésre is.²⁹

Ugyan a 2007-es politikai platform csak egy idea volt, de valójában tükrözte az iszlám és a demokrácia összeegyeztethetőségének nehézségeit. Az itt megjelenő szervezeten belüli nézetkülönbségek és ideológiai korlátok rávilágítottak a Muzulmán Testvérek politikai célkitűzésének következetlenségére, ami Murszi elnökségének gyakorlatában is megmutatkozott.

A 2011-ben megalakult Szabadság és Igazságosság Párt programjának alapját a 2005-ös reformelképzelések és a 2007-es politikai platform ötvözte képezte, de az utóbbi vitatott rendelkezéseit már nem tartalmazta. Az így kialakított államszervezési elképzelés szerint alkotmányos demokrácia biztosítja az állami kereteket, a köztársasági államforma megtartása mellett parlamentáris politikai berendezkedést felvázolva, amelyben az elnöknek szimbolikus szerepe van, a törvényhozó testületet pedig az állampolgárok választják. A politikai platformban ez annyiban módosult, hogy a fokozatosság elvének figyelembevételével az átmenet időszakában egy félelnöki rendszert láttak megvalósíthatónak.³⁰ A liberális elveket tükrözte a hatalmi ágak szétválasztása és egymást ellensúlyozó szerepe.

²⁷ *Public Debate on the Political Platform of the Planned Muslim Brotherhood Party in Egypt.* [online], 2008. 04. 10. Forrás: memri.org [2019. 06. 18.].

²⁸ *Public Debate on the Political Platform of the Planned Muslim Brotherhood Party in Egypt.* (2008) i. m.

²⁹ *Public Debate on the Political Platform of the Planned Muslim Brotherhood Party in Egypt.* (2008) i. m.

³⁰ Gazdik (2017) i. m. 162.

Az állampolgári, politikai és alapvető szabadságjogok garanciái is a dokumentum részét képezték. A párt programjában megjelenő reformnézetek reflektáltak a Mubárákat megbuktató tömegdemonstrációkon kinyilvánított társadalmi igényekre, a programban leírtak elsősorban a Muzulmán Testvérek támogatói bázisának növelését szolgálták.

Murszi elnökségének gyakorlatából azonban az látszott, hogy a tényleges megvalósításhoz szükséges stratégia nem volt mögötte, és tekintettel a párt vezetésében többséget képviselő pragmatista szárnyra, nem tudott túllépni a régi rendszer keretein, amiben ellenzékiként évtizedek alatt szocializálódott. A programjukban megfogalmazott demokratikus elvek megvalósításában nem volt gyakorlatuk sem szervezeti, sem politikai szinten. A hatalmi túlsúly megszerzését követően a mérsékelt, liberális irányultságot elkapkodott centralizáció követte, amire egyfelől magyarázattal szolgáltak a korábbi tapasztalatok, vagyis az azonnali elnyomó fellépés a korábbi rendszer részéről minden olyan esetben, amikor a szervezet politikai erősödését érezte. Ezt a félelmet erősítették az ideiglenes kormány lépései is az átmeneti időszakban. Másrészt a szervezet belső működéséhez és az iszlám ideológiájából eredtetett állami berendezkedéshez is sokkal közelebb állt a Murszi által létrehozott központosított rendszer.

A párt vezetése rosszul értelmezte a választás valódi üzenetét, ami nem az iszlamista színezet erősítésének támogatását jelentette, hanem elsősorban annak az alternatívának szolt, ami a korábbi politikai elit hatalomba való visszatérésének megakadályozását és a status quo lebontásának ígérését hordozta. Az elnökválasztáson érzékelt alacsony részvétel és a két jelölt által szerzett szavazatok száma közötti minimális, 4%-os különbség azt tükrözte, hogy a Muzulmán Testvérek hatalomátvételétől legalább annyian tartottak, mint amennyien támogatták. Ezt erősítette, hogy a liberális és reformista csoportok háttérbe szorulása miatt tapasztalt politikai apátia következtében a választásoktól sokan, akik szintén nem feltétlenül az iszlám erőt preferálták, távol maradtak. Ennek fényében megkérdőjelezhető Murszi rendszerének társadalmi legitimitációra való hivatkozása.

Az alkotmányozás folyamatában az ellenzéki oldalt erősítő csoportok növekvő száma, majd a különböző csoportok alkotmányozással szembeni bojkottja egyértelműen jelezte, hogy nem széles társadalmi konszenzuson alapuló alkotmány kidolgozása zajlott. A Szabadság és Igazságosság Pártja nem tudott egyensúlyt teremteni a reformista csoportok megjelenésével hirtelen valóban plurálissá változott politikai térben, és nem tudott túllépni a hadsereggel és a régi kormányzattal szembeni ellenzéki attitűdjén sem, így bár kormányzó erővé vált, de elszigetelődött a politikai rendszerben. Az elnök korlátlan hatalmát deklaráló 2012. novemberi elnöki rendelkezés után már nem volt visszafordítható Murszi bukása. A tömegtüntetések és az előrehozott elnökválasztás kiírására irányuló népszavazási kezdeményezés a társadalmi legitimitáció elvesztését bizonyította, alapot adva a hadseregnek, hogy a társadalom védelmezőjeként fellépve eltávolítsa az elnököt a hatalomból.

A párt megalakulását megelőzően a pártszerveződés felé tett lépések folyamatában tapasztalt következetlenség és belső ellentmondások leképeződtek a Szabadság és Igazságosság Pártjának politikai gyakorlatában, ugyanis a liberális politikai törekvésekkel a párt tagjai valójában nem tudtak azonosulni. A konzervatív irányultság és ideológiai kötöttség meghatározó volt a párt erősen hierarchikus vezetésében, és ez a gyakorlat valósult meg a kormányzásukban is. A hatalomra kerülésükkor váratlanul megszerzett túlsúly

miatt nem voltak rákényszerítve arra, hogy ténylegesen együttműködésre törekedjenek, pedig ez hosszú távon inkább szolgálta volna az érdekeiket. Az islamista rendszerváltás kudarca teret engedett egy, a hadseregből kinövő, a korábbinál is elnyomóbb vezetés hatalomhoz jutásának.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Al-Sherif, Ashraf: *The Egyptian Muslim Brotherhood's Failures*. [online], 2014. 07. Forrás: carnegieendowment.org [2019. 06. 18.]
- Brown, Nathan J. – Amr Hamzawy: *The Draft Party Platform of the Egyptian Muslim Brotherhood: Foray Into Political Integration or Retreat Into Old Position*. [online], 2008. 01. Forrás: carnegieendowment.org [2019. 06. 18.]
- Egypt president Mohamed Morsi forces top generals to retire*. [online], 2012. 08. 12. Forrás: theguardian.com [2019. 06. 18.]
- Egypt: December 2012 Constitutional referendum results*. [online], 2012. 12. 22. Forrás: eisa.org.za [2019. 06. 18.]
- Egypt's Morsi: The Final Hours*. [online], 2019. 03. 19. Forrás: aljazeera.com [2019. 06. 18.]
- Final Report of the Carter Center Mission to Witness the 2011–2012 Parliamentary Election in Egypt*. [online], Forrás: cartercenter.org [2019. 06. 18.]
- Gazdik Gyula: *Fejezetek Egyiptom modernkori történetéből, 1805–2013*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2017.
- Gazdik Gyula: Egyiptomi parlamenti választások: előzmények, eredmények, jövőbeni kérdőjelek. [online], *ZMNE SVKI Elemzések*, (2011), 1. 1–10. Forrás: svkk.uni-nke.hu [2019. 06. 18.]
- Ghanem, Hafez: *Egypt's Difficult Transition: Options for the International Community*. [online], 2016.07. Forrás: brooking.edu [2019. 06. 18.]
- IMF Reaches Staff-Level Agreement with Egypt on a US\$4.8 Billion Stand-By Arrangement*. [online], 2012. 11. 20. Forrás: imf.org [2019. 06. 18.]
- Map of Egyptian Political Parties*. [online], 2012. 01. 17. Forrás: europarl.europa.eu [2019. 06. 18.]
- Moustafa, Tamir: *Drafting Egypt's Constitution: Can a New Legal Framework Revive a Flawed Transition?* [online], 2012. 03. Forrás: constitutionnet.com [2019. 06. 18.] DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2026954>
- Presidential Election in Egypt – Final Report, May-June 2012*. [online], 2012. 06. Forrás: cartercenter.org [2019. 06. 18.]
- Public Debate on the Political Platform of the Planned Muslim Brotherhood Party in Egypt*. [online], 2008. 04. 10. Forrás: memri.org [2019. 06. 18.]
- Rutherford, Bruce K.: *Egypt After Mubarak: Liberalism, islam, and Democracy in the Arab World*. Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2013. 164. DOI: <https://doi.org/10.1515/9781400846146>
- The 100-Day Program and the „MorsiMeter”: Egyptian Discourse on the Social Networks*. [online], 2012. 10. 24. Forrás: inss.gov.br [2019. 06. 18.]
- Traub, James: *Islamic Democrats?* [online], 2007. 04. 29. Forrás: nytimes.com [2019. 06. 18.]